

Variaties maken

Bart van Rosmalen

Diabelli: dat was de naam van een uitgever van bladmuziek in de tijd van Beethoven. Diabelli componeerde ook zelf een beetje. Hij bedacht een eenvoudig thema met wat ondersteunende akkoorden. Daarmee stapte hij op de componisten af wiens muziek hij normaal gesproken uitgaf. 'Als jij een serie variaties op dat thema maakt, maak ik er vervolgens een uitgave van'. Dat was zijn uitnodiging tot een win-win situatie. De componist werd uitgegeven, Diabelli's naam was op vele lippen en de business floreerde. Zo kwamen er heel wat variaties in omloop. Beethoven zelf weigerde aanvankelijk: 'een veel te eenvoudig thema en wat een kuddegedrag om allemaal achter die uitgever aan te lopen'. Maar op een gegeven moment is hij toch begonnen. Niet met de gebruikelijke zes, nee met maar liefst drieëndertig variaties. Een waanzinnig stuk is het geworden. Zeker in de uitvoering van de te vroeg overleden pianist Theo Bruins. Alles wat muziek muziek 'maakt' komt virtuoos aan bod: de voorslag, de omspeling, de versiering, het hameren, de stilte, het

luisteren, de verleiding, de liefde, de extase, de razernij, de dood en daarna nog het doorspelen tot de aanvaarding en de verlichting. Zo verkent Beethoven zijn eigen creatieve maakproces in drieëndertig variaties. Telkens wordt een andere compositorische techniek werkzaam in de speciale variatie die juist dááruit ontstaat. En in elke variatie licht dan weer iets nieuws en anders op in het kleurrijke mozaïek van gevoel dat in ons als luisteraars leeft. Tenslotte draait alles om de verkenning van de piano als instrument, om wat dat instrument is en ten volle zou kunnen zijn en wat de praktijk van pianospelen is en ten volle zou kunnen zijn.

Net als het thema van Diabelli is ook het thema van de muze in deze tweede uitgave van Blad eenvoudig: het bezingen van heldendaden. En kennelijk sprak en spreekt het nog steeds aan, want er zijn van oudsher heel wat variaties op ontstaan. Maar niet doordat er een uitgever achter zit die er graag zijn naam aan verbindt, maar als in

een natuurlijk evolutionair ontwikkelend proces. Als we teruggaan naar de oudste bronnen, dan was er aanvankelijk één muze. Dat was de adem. In de oorsprong van het woord 'inspiratie' zit het woord ademen: inspirare. Toen de werkelijkheid van toen complexer werd ontstonden er variaties op dat thema. Het werden er drie: de muze Mneme was de muze van de herinnering, Melete van de meditatie en Aioide van het lied. En weer later in een weer rijkere en complexere wereld evolueren uit deze drie weer nieuwe variaties. Negen zusters worden er geboren: Kalliope, Clio, Urania, Thalia, Polyhymnia, Terpsichore, Melpomene, Erato en Euterpe. Een heel gebied van kunsten en wetenschappen bestrijken ze met elkaar. En ieder spreken ze tot een specifiek deel van de menselijke beleving: blijmoedig, hemels, tragisch, lichamenlijk, feestelijk, bedachtzaam, sensueel en overtuigend. Iedere muze heeft een eigen invalshoek en een eigen attribuut zoals de wereldbol, de stift, het kleitablet, het komisch masker en de dubbele fluit. En tegelijkertijd delen ze ondanks al die eigenheid met elkaar maar één ziel. Negen muzen als negen variaties op het aanvankelijk eenvoudige thema van 'de muze'. En we weten hoe het verder ging met de klassieke aanroep van het 'O muze...' in de grote werken van de Griekse dichters, in de verbeelding in de schilderkunst, in de romantische gedachte dat de muze de dichter in zijn oor zou fluisteren. Merkwaardig ook dat gender issue muze-vrouw en dichter-man. Achterhaald natuurlijk!

Allemaal variaties rond dat thema evolueren gaandeweg mee met de wereld. Ook in de doorwerking naar andere maatschappelijke domeinen. Zoals wij dat vanuit HKU verder verkennen in het lectoraat Kunst en Professionalisering een thema waar ik een aantal jaren geleden op promoveerde. Ook dat is kennelijk een mogelijke variatie: promoveren op de muze. Hoe kan de doorwerking van dat eenvoudige thema waar we in 'ons' lectoraat variaties op maken nu verder groeien? Een lectoraat is maar een klein ding ten slotte. Ineens moest ik denken aan het verhaal van de uitgever Diabelli. Hij vroeg de componisten van zijn tijd om variaties te maken op een thema! En dat groeide als een gek. Als wij vanuit HKU dat nu ook eens zouden doen? Geestverwanten uitnodigen cq uitdagen om dat thema ook aan boord te nemen en om ook variaties te gaan maken. Net als de evolutionaire sprong van één muze die de adem was naar het drietal herinnering, meditatie en lied maakten we vanuit HKU een duurzame sprong-verbinding met twee anderen. Want in muzische professionalisering komen drie vakgebieden bij elkaar:

- creatieve maakprocessen en nieuwe toepassingen daarvan waar we in HKU onderzoek naar doen,
- onderzoekend werken en hoe de professional dat in het werk zelf kan doen waar het lectoraat methodologie van praktijkgericht onderzoek van Daan Andriessen bij Hogeschool Utrecht meer van wil weten,
- en het begeleiden van professionals

in hun professionele ontwikkeling in organisaties dat het lectoraat Begeleidingskunde van Michiel de Ronde aan de Hogeschool Rotterdam onderzoekt.

Van één naar drie. Zo sprongen we en hebben we het Instituut voor Muzisch onderzoek opgericht. In het raamwerk onderzoeken we nieuwe variaties op dat thema van de muze. We moedigen de deelnemers aan de jaarlijkse werkplaats muzisch onderzoek aan en dagen ze uit om ieder een eigen variatie op dat thema te maken. Precies passend bij wie ze zijn, wat hun praktijk is en wat specifiek is aan hun aanpak. Maar ook steeds bijgehouden door dat ene thema: muze. Dan geven wij, de uitgever Diabelli indachtig, als HKU met trots dit Blad 2 uit waarin al die variaties gebundeld worden.

Niet toevallig verwijst de vormgeving van dit Blad naar de natuur. We zien als we er doorheen bladeren variaties op blaadjes en gedroogde plantjes. De bron daarvan is een oud maar mij inmiddels heel dierbaar geworden herbarium. Dat was oorspronkelijk van mijn grootmoeder. Ze maakte het in 1917. En ik draag het al jaren met mij mee. Een herbarium is zo'n boek waarin elk in de natuur gevonden plantje als een afzonderlijk gedroogd exemplaar voorkomt. Een herbarium is losbladig, de gedroogde blaadjes zitten er los en losgetrokken in op losse bladen, zoals in een portfolio wat ook een heel letterlijk te nemen woord is: 'de bladen dragend'. Het geheel verwijst naar de natuur waarin door

vergelijkbare evolutionaire sprongen waar ik eerder naar verwees een veelheid en variatie is ontstaan op het thema plant. En als we een herbarium maken dan proberen we de losse stukjes natuur te vangen zoals Beethoven in zijn variaties de mogelijkheden van zijn eigen composities en die van de piano en het pianospelen verkent. En wij met elkaar, alle auteurs in dit Blad, variëren op de muze.

'Hoe kan ik ermee aan de gang in mijn praktijk? Hoe kan ik meedoen?' Dergelijke betrokken en enthousiaste vragen kregen we van lezers uit allerlei disciplines na de uitgave van Blad 1. Daarom tot slot van dit inleidende stukje nog één keer de centrale gedachte: variaties maken. Maar eerst even kijken of het bij jou zou passen... Stel dat je als professional werkt in en aan een praktijk in verandering (in het onderwijs, de zorg, de politie, de overheid, etc). Ja? Stel dat daarin van alles speelt zoals 'nieuwe doelen en waarden vaststellen om op te koersen', 'vraag- in plaats van aanbod gestuurd werken', 'meer eigen regie bij professionals leggen', 'over grenzen van hiërarchie, discipline en organisatie met elkaar samenwerken'. Ja? Stel dat je daarin actief wil bijdragen aan het verbeteren, verdiepen van die praktijk. Ja? Dan krijgt dat onvermijdelijk vorm doordat je 'een onderwerp nader uitpluist', 'een groepje mensen bij elkaar roept', 'een ander soort gesprek op gang wil brengen', 'door een vastzittende gewoonte breekt', 'een opgave zelf wil formuleren in plaats van een opdracht louter volgens

protocol uit te voeren'. Ja toch? Als professionals in organisaties werken we ongeveer zo aan transitie en verandering. Het zijn schijnbaar eenvoudige en telkens terugkerende thema's in het werk van nu. Precies zoals Beethoven geconfronteerd werd met het simpele thema van Diabelli krijgen wij dat op ons bord. De parallel gaat voor mij soms zo ver dat ik net als Beethoven denk 'saai thema en waarom meelopen in de kudde?' Maar nu de clou van dit verhaal op praktijkniveau. Wat maakt die Diabelli variaties van Beethoven nu zo goed? Waarom is een herbarium zo'n prachtig en inspirerend ding? En waarom weten de muzen van geen opgeven? Door dat creatieve maakproces dat eraan ten grondslag ligt: variaties maken. En dat zouden we in ons werk meer kunnen doen. Heel concreet. Kaders zoals die van de context van de lectoraten van hogescholen en onderzoekswerkplaatsen helpen daarin om tot die concrete kern te komen en te experimenteren. Altijd in het werk gaat het om mensen uitnodigen: kom je, doe je mee? Ga eens experimenteren met variaties op dat thema te maken en verzamel wat je doet telkens op een apart blad dat je 'mooi' maakt (plaatje erbij, zinnetje, beleving en misschien een bron die je inspireerde). En maak de volgende uitnodiging een andere variatie. Weer een blaadje maken. En weer een variatie en...

Datzelfde kan je ook doen met de vraag 'hoe werken we met elkaar?' Iemand heeft iets ingebracht, een kwestie, een casus, een vergaderonderwerp. Maar hoe werk je dan

aansluitend met elkaar? Je denkt misschien 'we hebben het er even over'. Maar juist op dat punt wordt het interessant om variaties te maken. Hoe werken we met elkaar zou ook kunnen zijn: even schrijven tussendoor, een metafoor teruggeven of spelen met de voorwerpen op tafel. En maak ook hier van een variatie een blaadje. En stel jezelf en de mensen met wie je werkt de volgende keer weer die vraag: hoe zullen we hieraan werken? En als er dan stevig gewerkt is in een heidag, een vergadering of een les? Welke inzichten haal je daar dan uit en in welke vorm. Je zou kunnen denken: ik maak in bulletpoints wat aantekeningen. Maar ook op dat punt gekomen kan de uitdagende vraag zijn: welke variaties zijn er nog meer? Door aandacht te geven aan het maken van variaties dragen we bij aan ons 'werk' als aan een evolutionair proces, scheppen we een rijke meerstemmigheid en geven we zin en hebben we en houden we zin. Ik ben benieuwd hoe ons gedeelde Instituut voor Muzisch Onderzoek verder gaat groeien en welke evolutionaire sprongen en variaties er in de toekomstige tijd in onze praktijken gemaakt gaan worden.